

ERFGOED BRUSSEL

Speciaal nummer
Open Monumentendagen
September 2018 | Nr028

Dossier **HET ERFGOED, DAT ZIJN WIJ!**

CARTOGRAFIE EN GRONDGEBIED

DRIE DECENNIA ARCHEOLOGISCHE INVENTARISATIE

MARC MEGANCK

HISTORICUS, DIRECTIE MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

Afb.1

Kadasterplan van Bastendorff opgesteld in 1821, herzien in 1832 (ASB, Kaarten en plannen van Brussel en het Brusselse Gewest, 62).

Sinds 2012 beschikt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest over een archeologische atlas die het volledige gewestelijke grondgebied bestrijkt. De versie die online op de gewestelijke cartografische website BruGIS te raadplegen is, bevat de belangrijkste typo-chronologische gegevens. In slechts enkele muisklikken kan de bezoeker nagaan of op een perceel, in een huizenblok of in een wijk een archeologische vondst werd gedaan, of er opgravingen werden uitgevoerd en of het om een zone gaat met een hoog archeologisch potentieel. Met andere woorden, dit is het perfecte instrument om op zoek te gaan naar de sporen uit het verleden, van de prehistorie tot de 18de eeuw...

.....
DE KAARTEN...

Het opstellen van een wetenschappelijke inventaris van het archeologisch erfgoed was een conditio sine qua non om dat erfgoed op het terrein te kunnen verkennen, bestuderen en desgevallend te beschermen. Het was al even noodzakelijk dat deze inventaris op een specifieke cartografie zou berusten. Net als boeken zijn kaarten een communicatiemiddel en vertellen ze een verhaal. Alles wat ruimtelijk kan worden voorgesteld, kan in kaart worden gebracht. De vorm van die kaart hangt niet alleen af van de boodschap die ze moet overbrengen maar ook van de technische middelen waarover men beschikt. Om de gewestelijke atlas te verwezenlijken – of anders gezegd om ‘tijd en ruimte af te bakenen’ – moesten symbolen en codes worden gekozen die een doeltreffende lokalisatie mogelijk maakten van de ‘gedocumenteerde’ zones, namelijk die plaatsen waar opgravingen plaatsvonden, geïsoleerde vondsten werden gedaan of waarvoor (bouw)historisch onderzoek en oude kaarten voorhanden waren...

Afb.2
 Kaart met de plaatsbepaling van de brouwerijen in de Sint-Gorikswijk (16de-19de eeuw), met de oude bedding van de Zenne (BUP/BSE, tekening D. Van Grieken, 2015).

.....
... EN HET GRONDGEBIED

Maar de kaarten zijn het grondgebied niet: wat op een kaart wordt weergegeven komt niet noodzakelijk overeen met wat op het terrein te zien is. Het voorbeeld van de uitbreidingsgebieden rond archeologische vindplaatsen toont dit aan. Vaak is het een hele uitdaging om een mogelijk interessante perimeter rond een historisch gebouw of een ontdekkingsplaats nauwkeurig af te bakenen. Daarbij komt nog de administratieve indeling, die uiteraard bijzonder nuttig is in termen van beheer, maar die een belemmering kan vormen voor het onderzoek naar de geschiedenis van menselijke nederzettingen uit het verleden. Voor de interpreta-

tie van de elementen van het historische grondgebied (wegennet, verdedigingssysteem, hydrografische inrichtingen, pre-industriële activiteiten, parochiegrenzen, ...) moet immers vaak met een veel ruimer geografisch kader worden gewerkt dan dat van de huidige gemeentelijke en gewestelijke grenzen.

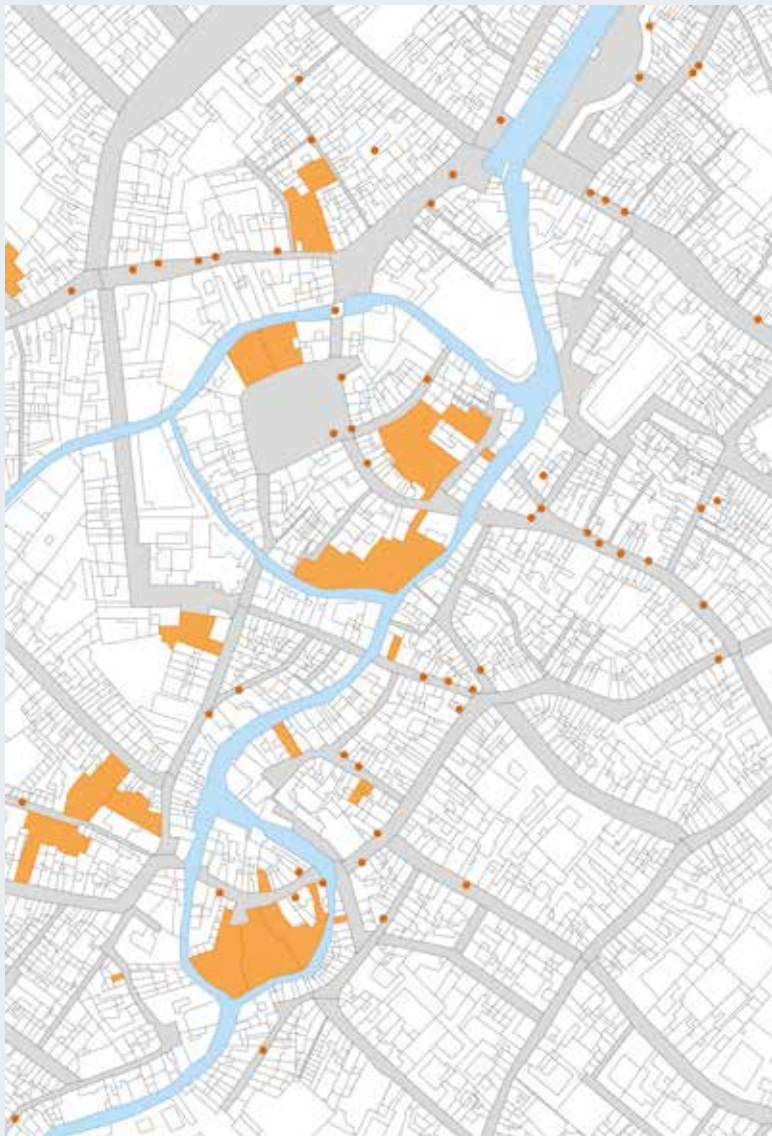
.....
1991-2012

Toen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 1989 werd opgericht, werd de archeologie er geconfronteerd met een wit blad, of anders gezegd met een kaart die nauwelijks aanwijzingen bevatte over het erfgoed en het archeologisch potentieel. Al

snel werd beslist om die lacune op te vullen. In 1991 startte het Gewest met de *Atlas van de Archeologische Ondergrond van het Gewest Brussel* en belastte ze een team van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (KMKG), bestaande uit twee archeologen (Yves Cabuy en Françoise Leuxe), een historicus (Stéphane Demeter) en een tekenaar (Concepcion Ortigosa), met het in kaart brengen van de archeologische ontdekkingen en het archeologisch potentieel van elke Brusselse gemeente¹. Tussen 1992 en 1997 verscheen een eerste reeks van 12 boekdelen, die de helft van het grondgebied besloegen. Een nieuw team van de KMKG – een archeoloog (Alain Guillaume) en een historicus (Marc Meganck) – nam in 2003 de fakkel over voor de overige gemeenten. In 2012, toen het 24ste en laatste deel van de reeks verscheen, was het Brussels Hoofdstedelijk Gewest de enige regio in Europa die over zo'n nauwkeurig werkinstrument beschikte...

DE NIEUWE INSTRUMENTEN

In 2013 werden de eerste typochronologische gegevens van de archeologische atlas ingevoerd in de gewestelijke cartografische website BruGIS, een tool voor ruimtelijke ordening die voortdurend wordt bijgewerkt². Van dan af was het de ambitie van het Departement Archeologisch Erfgoed, dat de kaarten opmaakt, updatet en publiceert, om zoveel mogelijk gegevens ter beschikking te stellen van erfgoedbeheerders, vorsers en het grote publiek. Deze gegevens worden aangevuld en bijgewerkt naarmate de archeologische ontdekkingen en het historisch onderzoek vorderen. De nauwkeurigheidsgraad van de cartografie wordt regelmatig verbeterd door de steeds preciezere georeferencing van oude kaarten (bijvoorbeeld die van Lefebvre d'Ar-

Afb.3 Superpositie van kadastralplannen (19de-21ste eeuw) rond de Beurs (BUP/BSE, tekening H. Blanchaert, 2016).

chambault, 1774) of door de vectorisatie van de primitieve kadasters, zoals dat van Bastendorff (1821-1836)³ (afb.1 en 2).

DE ARCHEOLOGISCHE EN HISTORISCHE ATLAS VAN HET BRUSSELS GEWEST

Terwijl het grondgebied afgebakend is (door de grenzen van het Brussels

Hoofdstedelijk Gewest), vormen de kaarten een onbegrensde ruimte. In tegenstelling tot het fysiek begrensde terrein laten ze immers een veelheid aan thematische benaderingen toe. Dat is zeker het geval voor het stadscentrum of de 'Vijfhoek', die zijn bijzondere vorm dankt aan de 14de-eeuwse stadsomwalling. Deze zone bevat een schat aan informatie voor onderzoekers, of het nu om historici,

archeologen of kunsthistorici gaat. Om deze uitgestrekte site, samengesteld uit een bijna eindeloos aantal lagen, te onderzoeken, vatte het Departement Archeologisch Erfgoed een reeks studies aan met het oog op de realisatie van een *Archeologische en historische atlas van het Brussels gewest*. In 2017 werden al drie lagen van deze thematische atlas online geplaatst. De eerste laag bevat de stadskloosters die van de middeleeuwen tot eind 18de eeuw in het stadscentrum waren gevestigd. Een dertigtal complexen is in kaart gebracht, de meeste met een volledige plattegrond die op het huidige kadasterplan kon worden geënt dankzij de kaarten die werden opgesteld toen de kloosters aan het einde van het ancien régime werden afgeschaft en verkocht. Voor een tweede laag, die van de monastieke refugiehuizen, werd een eerste zonering uitgewerkt. Enkel de perimeters van deze sites zijn vandaag al gekarteerd; de details van de bebouwing worden nog onderzocht. De derde en laatste laag toont de brouwerijen van de 16de tot de 19de eeuw, die in die periode vooral in de benedenstad, rond de Zenne en haar aftakkingen waren gevestigd (afb.3). De volgende thematische studies van de *Archeologische en historische atlas van het Brussels gewest* worden gewijd aan de vestingwerken, de begraafplaatsen, de parochiekerken en de kapellen, de molens, enz.

SAMENWERKEN, DELEN

De archeologische kaart wordt geregeld aangevuld met studies die de historici en archeologen van de Directie Monumenten en Landschappen uitvoeren in samenwerking met vorsers van andere onderzoeksinstituten, zoals universiteiten. Dit gebeurde voor de studie van de ligging van de godshuizen en hospitalen

(12de - 18de eeuw)⁴, van de herenhuizen in de bovenstad (Coudenberg, Zavel, Wolstraat,...)⁵ en heel recent nog die van de wandtapijtwevers in Brussel in de 16de eeuw⁶. Sinds 2017 onderzoekt een team van het *Centre de Recherches en Archéologie et Patrimoine*, op basis van een overeenkomst tussen het Gewest en de *Université libre de Bruxelles* (ULB), de kelders en benedenzalen van oude huizen (13de eeuw - eerste helft 19de eeuw) om een inzicht te krijgen in de evolutie van de burgerlijke architectuur, de perceelindeling en het stratennet⁷. Een overeenkomst met de ULB geeft op haar beurt een verser de kans om, in het kader van het project CARE (*Corpus Architecturae Religiosae Europaeae*)⁸, de middeleeuwse religieuze gebouwen en de parochiegrenzen van het Brussels gewest te onderzoeken. Al deze gegevens zullen in kaart worden gebracht en na de afronding van deze studies in BruGIS worden ingevoerd.

VOORUITZICHTEN

In de loop van 2018 worden bijna 1.000 archeologische entiteiten in kaart gebracht en online gezet. Deze gewestelijke inventaris is echter een *work in progress*, want de archeologische werkzaamheden en de geïnformatiseerde behandeling van de gegevens blijven onze kennis voortdurend verrijken (afb.3). In de toekomst moet de archeologische kaart ook kunnen putten uit een geheel van geïnformatiseerde gegevensbanken waarmee een gewestelijk historisch GIS kan worden opgesteld dat alle gegevens bevat die nodig zijn voor ons inzicht in de ontwikkeling van Brussel doorheen de eeuwen (kaarten, inventarissen, opgravingsverslagen, thematische studies,...).

Vertaald uit het Frans

NOTEN

1. Voor meer informatie over de archeologische atlas, zie: MEGANCK, M., 'De archeologische inventaris. Instrument voor onderzoek en beheer', *Erfgoed Brussel*, nr. 17, december 2015, Brussel, pp. 48-55; CABUY, Y., DEMETER, S., 'Un avenir pour le passé: Les atlas du sous-sol archéologique de la Région de Bruxelles', *Bulletin des Musées royaux d'Art et d'Histoire*, 64, 1993, pp. 293-309.
2. <https://mybrugis.irisnet.be/>
3. BLANCHART, H., 'Het plan van Bastendorff. Een brug tussen heden en verleden', *Erfgoed Brussel*, nr. 9, december 2013, Brussel, pp. 124-129.
4. DEMETER, S., GUILARDIAN, D., 'Implantation des hospices et hôpitaux à Bruxelles (XIIe-XVIIIe siècles)', *Hôpitaux du Moyen Âge et des Temps Modernes, Akten van het colloquium Archaeologia Mediaevalis* 25 (14, 15 en 16/03/2002), Brussel, 2007, pp. 53-60.
5. CHARRUADAS, P., GURI, S., MEGANCK, M., 'Groeï en ontwikkeling van de hofwijk', in: HEYMANS, V., red., *Het Coudenbergpaleis te Brussel. Van middeleeuws kasteel tot archeologische site*, Brussel, 2014, pp. 218-253.
6. DEMETER, S., MEGANCK, M., PAREDES, C., 'Bruxelles à la Renaissance, l'atelier dans la ville', *Akten van het colloquium Tapestry cartoon* (2 en 3/10/2017), Cairn.info, 2018, te verschijnen.
7. BLARY, F., CHARRUADAS, P., MODRIE, S., 'Oude kelders in Brussel. Een studie 'in de diepte' in dienst van het gewestelijk erfgoed', *Erfgoed Brussel*, nr. 25, december 2017, Brussel, pp. 90-99.
8. <http://www.corpus-care.eu>

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Murielle Lesecque, Griet Meyfroots,
Cecilia Paredes en Brigitte Vander
Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Paula Dumont en Griet Meyfroots

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

REDACTIESECRETARIAAT

Murielle Lesecque

COORDINATIE ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE DOSSIER

Stéphane Demeter

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Aurélie Autenne, Kristiaan Borret,
Bruno Campanella, Michel Dechamps,
Ann Degraeve, Stéphane Demeter,
Paula Dumont, Ludo Gobin,
Yves Hanosset, Claudine Houbart,
Pascale Ingelaere, Serge Joris,
Catherine Leclercq, Isabelle Leroy,
Marc Meganck, Cecilia Paredes,
Véronique Van Bunnan,
Hans Vandecandelaere, Brigitte Vander
Bruggen, Manja Vanhaelen, het team
van *visit.brussels*, Thierry Wauters

VERTALING

Gitracom, Eric Tack,
Ubiquis Belgium NV/SA

NALEZING

Augusta Dörr, Koenraad
Raeymaekers, Harry Lelièvre,
Wim Kenis, Tom Verhofstadt
en de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

Polygraph'

ONTWERPER MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

IPM printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@gob.brussels

BEDANKINGEN

Manon Boetman, Sophie Bouchard,
Philippe Charlier, Alfred de Ville de Goyet,
Jacques de Selliers, Farba Diop,
Marie-Laure Lectef

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directrice-generaal
van Brussel Stedenbouw en Erfgoed/
Gewestelijke Overheidsdienst
Brussel, CCN – Vooruitgangstraat
80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd
onder de verantwoordelijkheid
van de auteurs. Alle rechten voor
het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en
Landschappen – Cel Sensibilisatie
CCN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://www.erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.brussels

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden zij
verzocht zich kenbaar te maken bij de
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

LIJST MET AFKORTINGEN

ACW – Association Campanaire Wallonne
ADSB – Archief van het Departement
Stedenbouw van de Stad Brussel
ARML – KULeuven, Centrale Bibliotheek,
Universiteitsarchief, Fonds R.M. Lemaire
BUP/BSE - Bruxelles Urbanisme et
Patrimoine / Brussel Stedenbouw en Erfgoed
CIBG – Centrum voor Informatica
voor het Brussels Gewest
IAF – Association internationale
de Fauconnerie
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor
het Kunstpatrimonium / Institut
royal du Patrimoine artistique
SAB – Stadsarchief Brussel
SPRB/GOB - Service public régional
de Bruxelles / Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2018/6860/032

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

Erfgoed Brussel Reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

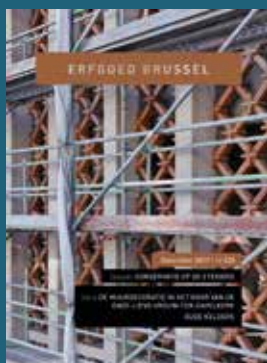
021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

Laatste nummers

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

2018
EUROPEAN YEAR
OF CULTURAL
HERITAGE
#EuropeForCulture

urban
.brussels

URBAIN BRUXELLES URBANISME ET PATRIMOINE
URBAIN BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFGOED

10 €

ISBN 978-2-87584-167-4